

مرآت الأکوان

مرتضی سیفی

صدر المتألهین شیرازی اشاره نمود که از این میان شرح صدر المتألهین از معروفیت شایانی بین خواص برخوردار است. در واقع شرح ایشان، شرحی است که به روش فلسفه مشاء نوشته شده است.

ایشان آثار و تألیفات بس ارزنده‌ای از خود به یادگار گذاشته است که شاخص‌ترین آن، همان اسفار اربعه یا حکمت متعالیه آرای نهایی خود را در مسائل مختلف فلسفی منعکس ساخته است. بی‌شک ایشان را می‌توان بنیانگذار مکتب نوینی در فلسفه به نام حکمت صدرایی در دوره اخیر دانست. وی مسائل برهانی را با چاشنی لطایف عرفانی و نیز علم کلام را با فلسفه به هر دو مشرب مشائی و اشراقی، و حکمت یونانی را با حکمت ایمانی درهم ریخته و به هم آمیخته و از این میان معجونی گوارا و بدیع آفریده که نظام فلسفه متعالیه او را تشکیل می‌دهد.

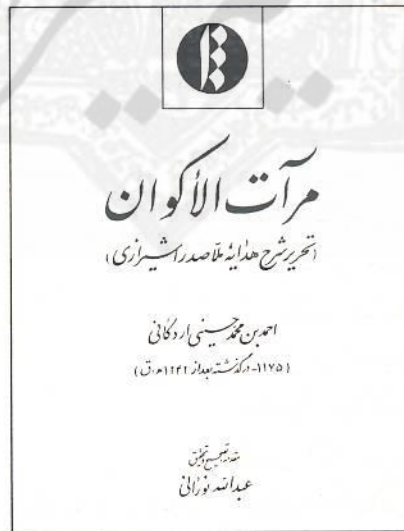
صدر المتألهین با آنکه در اسفار و شواهد عقاید و افکار نمایی خود را ابراز داشته، ولی در شرح هدایه به طریق مؤلف، مسائل را عنوان ساخته و در مسأله «حرکت» در چهار مقوله، قائل به حرکت شده و مطابق کلمات مشائی، حرکت در مقوله جوهر را نفی نموده است. و در این کتاب به تحقیق در مباحثی پرداخته که بدون حرکت جوهری، تحقیق ناتمام خواهد بود.

در مسأله معاد، به طریق متأخرین مانند میرداماد دوانی و ابن سینا بحث کرده و در امر پیدایش نفس و روح از طریق خود سخن به میان نیاورده، ولی در خلال همان مباحث به اسفار و دیگر آثار خود اشاره نموده است.

حکمت یا فلسفه از جمله معارف ارزشمندی است که در بین سایر علوم از جایگاه و منزلت خاصی برخوردار بوده و در طول قرون و اعصار متمادی مورد توجه و اهتمام اندیشمندان اسلامی قرار داشته و در راستای بسط و گسترش تفکر عقلانی و تحقیق و بررسی در مسائل مهم و غامض فلسفی، آثار گرانقدر فراوانی به رشته تحریر در آمده که کتاب حاضر یکی از هزاران است.

هدایة الحکمة معروف به هدایة اثیریة تألیف حکیم کامل و نحیر فاضل، اثیرالدین مفضل بن عمر ابهری، متوفای (۶۶۱ یا ۶۶۳ ق) است. نامبرده علاوه بر آن آثار دیگری نیز دارد که عبارتند از: ایساغوجی، الزبده، الکشف، تنزیل الأفكار فی تعدیل الاسرار، ذکت فی علم الجدال، حواشی بر شرح ملخص کاتبی. ایشان در شکل چهارم از اشکال چهارگانه قیاس، سه ضرب بر

پنج ضرب ارسطو افزوده و منطقیین پس از وی، ضروب منتجه شکل چهارم را هشت ضرب نموده‌اند. و همچنین ایشان برای «سالبه جزئیة» در برخی صور، عکس منطقی ثابت کرده است. و اما کتاب هدایة اثیریة دارای سه بخش: منطقیات، طبیعیات و الهیات است و اکثریت شارحان، بر بخش طبیعیات و الهیات این کتاب شرح نوشته‌اند. اینکه این اثر در طول سالیان زیاد مورد توجه و عنایت فیلسوفان اسلامی بوده و شروح و تعلیقات فراوانی بر آن نگاشته شده، حکایت از ارزش و اهمیت آن دارد. از جمله شروح و تعلیقات، می‌توان به شرح قاضی میرحسین میبیدی، حواشی سیدمیرفخرالدین سماکی و شرح

مرآت الأکوان (تحریر شرح هدایة ملاصدر شیرازی) مقدمه، تصحیح و تحقیق: عبدالله نورانی. دفتر نشر میراث مکتوب تهران، ۱۳۷۵ ش. ۶۷۸ ص، وزیری.

با تأمل در افکار و سخنان او در شرح هدایه می‌توان چنین استنباط کرد که ایشان در صدد بیان طریق و عقیده خود نبوده و در نظر داشته که مانند همه شارحان محقق، عقاید و مقاصد مؤلف را حتی المقدور تشریح نماید.

و اما کتاب حاضر مرآت الاکوان اثر ارزنده دانشمند فاضل، مرحوم سید احمد حسینی اردکانی و متوفای ۱۲۴۲ ق است. ایشان آثار گوناگونی پیرامون موضوعات مختلف تألیف نموده است که نوعاً ترجمه منابع و مأخذ مهم اسلامی است. از قبیل ترجمه بحار الأنوار، ترجمه کمال الدین، ترجمه مبدأ و معاد، ترجمه محبوب القلوب و ترجمه جامع السعادات.

این اثر گرانبگ که با سعی و تلاش فراوان مصحح محترم، جناب آقای عبدالله نورانی برای اولین بار زیر نظر دفتر نشر میراث مکتوب در ۶۷۸ صفحه به زیور چاپ آراسته شده، در حقیقت شرحی است به زبان فارسی بر هدایه اثیرییه همانند شرح صدر المتألهین شیرازی، و بلکه می‌توان چنین ادعان نمود که در واقع این کتاب تحریر شرح هدایه ملاصدرا است. شایان ذکر است که مصحح محترم به منظور تکمیل مباحث کتاب، برگزیده‌ای از ترجمه الهیات مبدأ و معاد را که به قلم مؤلف نوشته شده، در خاتمه آن آورده است. تصحیح این کتاب بر اساس دو نسخه خطی انجام گرفته است:

۱. نسخه کتابخانه مجلس شورای اسلامی، شماره ۱۹۶۷.

۲. نسخه کتابخانه ملی، شماره ۲۲۲۳.

در تنظیم مرآت الاکوان نسخه کتابخانه مجلس شورای اسلامی، اصل قرار گرفته و از نسخه کتابخانه ملی، به عنوان نسخه بدل استفاده شده و مطالب آن در داخل کرونشه در متن کتاب آورده شده است.

پیشگفتار ۷۷ صفحه‌ای کتاب را، مصحح محترم به بحث از این امور اختصاص داده است:

۱. شرح حال و معرفی آثار مؤلف

۲. منتخباتی از رساله سه اصل ملاصدرا

۳. دستور العمل اخلاقی ملاصدرا

۴. ملاصدرا و شرح هدایه او

۵. پیوند میان ملاصدرا و میرداماد

۶. روش تصحیح کتاب و معرفی نسخه‌هایی که مورد استفاده قرار گرفته است.

و اما نویسنده محترم، پایه و اساس کتاب خویش را بر یک مقدمه و خاتمه و دو فن طرح‌ریزی نموده است. ایشان در مقدمه کتاب به تعریف حکمت و تقسیمات آن پرداخته و معتقد است که هیچ یک از

علوم بر دیگری برتری ندارد، بلکه هر یک به وجهی از دیگری اشرف است و حکیم را کسی می‌داند که علم را با عمل جمع نموده باشد. و اما در خاتمه پیرامون خواص انسان و اوصاف نفس انسانی و مجامع اخلاق و نیز درباره منازل انسان بر حسب قوای نفسانی و بیان چگونگی ارتقای مدرکات از منازل ادنی به منزل اعلی، بحث و گفتگو نموده است.

و اما فن اول را به طبیعیات اختصاص داده و مباحث آن را در سه قسم تنظیم کرده است و هر قسمی دارای چندین مقاله بوده و هر مقاله خود مشتمل بر چندین فصل جداگانه است. و فن دوم را به بحث از الهیات اختصاص داده است. این فن شامل دو مقاله بوده و هر مقاله دارای چندین فصل علیحده است.

مباحث طرح شده در کتاب بطور اجمال به قرار زیر است: جزء لایتجزی، اثبات هیولی، حرکت و سکون، زمان و مکان، تناهی ابعاد، شکل طبیعی، احوال مربوط به فلکیات، بسایط عنصریه، حقیقت مزاج، احوال مربوط به جو، معدن، نبات، حیوان و انسان، ملکات و مقامات انسان، اثبات وجود واجب تعالی و وحدانیت او، صفات مربوط به واجب تعالی.

روش مؤلف در طرح مباحث کتاب به این صورت است که در آغاز اصل مسأله را با قلمی شیوا و بیانی رسا عنوان می‌کند، آنگاه اقوال صاحب نظران نامی را از کتابهای متعدد پیرامون مسأله مورد نظر بیان می‌کند و در ادامه سخن، به نقل و بررسی ادله و براهین پرداخته و برخی از آنها را مورد مناقشه قرار داده و برخی را می‌پذیرد.

به عنوان نمونه در بحث حرکت جوهری، در ابتدا مفهوم و معنای این اصطلاح را توضیح داده و آنگاه بطور اجمال به بیان دیدگاه‌های مختلف فلاسفه در این زمینه اشاره می‌کند و سپس خلاصه‌ای از دلیل ابن سینا را بر امتناع ذکر می‌کند و بعداً پاسخی را که جناب صدر المتألهین از استدلال ابن سینا داده می‌آورد و در پایان، حاصل و نتیجه این بحث را یادآور می‌شود.

و یا در بحث «حدوث نفس» در آغاز اقوال پیرامون این مسأله را عنوان می‌کند و آنگاه احتجاجات قائلان به قدم نفس را متعرض شده و از آنها پاسخ می‌دهد و در ادامه بحث ادله قائلان به حدوث نفس را یکی پس از دیگری طرح می‌کند و اشکالاتی که بر آنها گرفته شده و پاسخهایی که از این اشکال داده شده را می‌آورد و همچنین دلیلی را که ابوالبرکات بر حدوث نفس به آن استدلال کرده یادآور می‌شود و آنگاه می‌گوید: جناب صدر المتألهین به دو وجه این دلیل را ضعیف شمرده و خود ایشان در کتاب مبدأ و معاد همین دلیل را به صورت دیگری تقریر نموده است و در پایان می‌افزاید: بر همین

تقریر ملاصدرا دو ایراد وارد است آنگاه ایرادهای خود را متذکر می‌شود.

هرگاه آدمی با دیده انصاف در این کتاب نظر کند، بی تردید به آشنایی و تسلط کامل مؤلف به دیدگاهها و آرا و افکار فلاسفه بزرگ اذعان خواهد کرد. و از آن جایی که ملاصدرا در شرح هدایه، غالباً به دیدگاههای خود معترض نشده، جناب مؤلف نکته نظرهای ایشان را از آثار دیگر ایشان در این کتاب آورده است و این امر بر ارزش و اهمیت این کتاب افزوده است. و چون این کتاب به زبان فارسی تألیف شده است، امکان استفاده از آن را برای بیشتر دوستداران علم فلسفه، فراهم آورده است.

و اما در تصحیح این کتاب نکته‌های سودمندی وجود دارد که به برخی اشاره می‌شود:

۱. استفاده از نسخه بدل و قرار دادن جملات اضافی آن در داخل کروش در متن کتاب.

۲. وجود پنج فهرست در خاتمه کتاب.

۳. اعراب گذاری آیات و روایات و عبارات عربی.

۴. آوردن برگزیده‌ای از سخنان ارزنده صدر المتألهین از رساله «سه اصل» در پیشگفتار مصحح،

۵. آوردن شرح حال مؤلف به قلم خود ایشان.

۶. ذکر منابع و مآخذ نقل شده در پاورقی.

ولی در عین حال، برخی نواقص نیز در این چاپ به نظر می‌رسد که یادآور می‌شویم:

۱. اگر چه بنای مصحح محترم بر این بوده که مآخذ منقولات را

ذکر کند ولی موارد فراوانی در کتاب وجود دارد که منابع آنها ذکر نشده است. به عنوان نمونه می‌توان به صفحات ذیل اشاره کرد:

۱۱۲، ۱۱۶، ۱۲۳، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۳۹، ۱۴۶، ۱۸۷ و ...

۲. مآخذ برخی روایات ذکر نشده است، ص ۵۱۲، ۵۲۰، ۵۶۰،

۵۸۳، ۵۸۹.

۳. ترجمه آیات و روایات نوشته نشده است.

۴. شایسته است که اسامی سوره‌های قرآن به همراه شماره

آیات، در پاورقی نوشته شود و نه در متن کتاب.

۵. هرگاه از یک کتابی بیش از یک صفحه، عبارت نقل می‌شود

لازم نیست اینگونه نوشته شود: (ص ۱۲۵ - ۱۲۰) بلکه یک علامت

اختصاری کافی است. (ص ۱۲۵ - ۱۲۰).

علاوه بر اینکه در این کتاب به هر دو صورت نوشته شده است. به

عنوان نمونه در پاورقی ص ۴۷۱ آمده است: (۱). صدرالدین

شیرازی، الاسفار، ج ۸، صص ۱۳۳ - ۱۳۷). و در پاورقی ص ۴۷۵

آمده است: (۱). صدرالدین شیرازی، شرح الهدایة الأثریة، ص

۲۰۵ - ۲۰۹).

۶. نام کتاب چون عربی است باید به صورت: مرآة الاکوان نوشته

شود، در حالی که روی جلد و عطف کتاب مرآت الاکوان چاپ شده

است.

به هر حال توفیق روزافزون مصحح محترم و مسئولین محترم

دفتر نشر میراث مکتوب را در جهت ارائه چنین خدمات ارزنده‌ای، از

خداوند متعال خواستاریم.

مآخذ: [آینه پژوهش - سال هشتم، شماره سوم، شماره ۴۵، مرداد - شهریور ۱۳۷۶]

تازه‌های
نشر

۴. هدایة الأنام إلى وقایح الأيام (تقویم تاریخ). شیخ عباس

قمی. به اهتمام: محسن جندقی (جنتی). قم: نشر

ظفر، چاپ اول، تیر ۷۷.

۵. کلیات طالب کلیم کاشانی. ابوطالب کلیم کاشانی.

تصحیح مهدی صدری. دوره ۲ جلدی. تهران: نشر

همراه، چاپ اول، مرداد ۷۷.

۶. المظاهر الإلهیة. محمد بن ابراهیم صدرالدین

شیرازی. قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، مرداد

۷۷.

۱. منتهی المطلب فی تحقیق المذهب. حسن بن یوسف

علامة حلی. مشهد: آستان قدس رضوی. چاپ اول،

شهریور ۷۷

۲. شاهنامه فردوسی: (متن انتقادی از روی چاپ مسکو).

ابوالقاسم فردوسی. به اهتمام: سعید حمیدیان. دوره

چهار جلدی. تهران: نشر قطره، فروردین ۷۷.

۳. شرح گلشن راز. حسین بن عبدالحق الهی اردبیلی.

تصحیح محمدرضا برزگر خالقی و عفت کریاسی.

تهران: مرکز نشر دانشگاهی. چاپ اول، تیر ۷۷.